

Att förbjuda musiken

Text & Illustration: Sara Brinkberg

DEN LILLA VIDEOKAMERAN SURRAR TILL och skärmen vaknar. Vi tittar på ett bandat inslag av det afghanska tv-programmet Hop. Mot en färgglad bakgrund sitter programledaren i stylat hår, sportig t-shirt och moderiktiga jeans. Han samtalar med en ung kvinna i rosa sjal och matchande långklänning.

- Top songs from Hop! It is Afghan, Indian, Iranian, Turkish and western music! New music from all around the world! Shakeb Isaar lutar sig fram. Han lägger örat mot kameran för att höra vad de säger och kunna översätta. Han är blekare på skärmen men lika noga friserad där han sitter bredvid mig.

SHAKEB ISAAR VAR PROGRAMLEDARE för musikprogrammet Hop som sändes på Tolo TV i Afghanistan mellan 2004 och 2007. Han var en av landets största stjärnor med flera miljoner tittare varje kväll. För fem år sedan flydde han till Sverige efter att hans kvinnliga kollega blivit mördad och han själv hotad och utsatt för våld.

ANSIKTET MJUKNAR och händerna blir livligare när han börjar berätta om programmet.

- Det börjar med en massa olika klipp mot en blå bakgrund där det står "Hop". Sedan kommer jag ut. Jag pratar med filmkameran som om den vore min bästa kompis: "Hej, det är jag, Shakeb, välkomna!" Jag var inne i miljoner hem varje kväll, miljontals familjer tyckte att jag pratade med just dem.

DET ÄR INTE SVÅRT ATT FÖRSTÅ att Shakeb Isaar samlade miljontals afghaner vid tv-apparaterna varje kväll. Leendet lurar ständigt i de intensiva ögonen.

- Jag fick alltid skriva under på att det var jag, och inte tv-bolaget, som ansvarade för musiken som spelades i programmet, säger han. En kväll spelade jag en låt med Madonna. Det var från en konsert och under en åker klänningen upp så man ser underkläder. Efter programmet väcktes jag mitt i natten av att telefonen ringde. Det var kulturministern. Han sa inte hej, utan frågade direkt: "Vad vill du göra med folks tro? Det här är Kabul, inte Paris eller New York!" Jag sa: "Jag vet att det här är Kabul, men jag vill också ge folk erfarenheter från Paris och New York. Och för den som inte vill se finns det en avstängningsknapp på tv:n."

UNDER SAMMA TID som Hop drog miljonpublik om kvällarna var den svenska diplomaten Diana Janse placerad i Kabul.

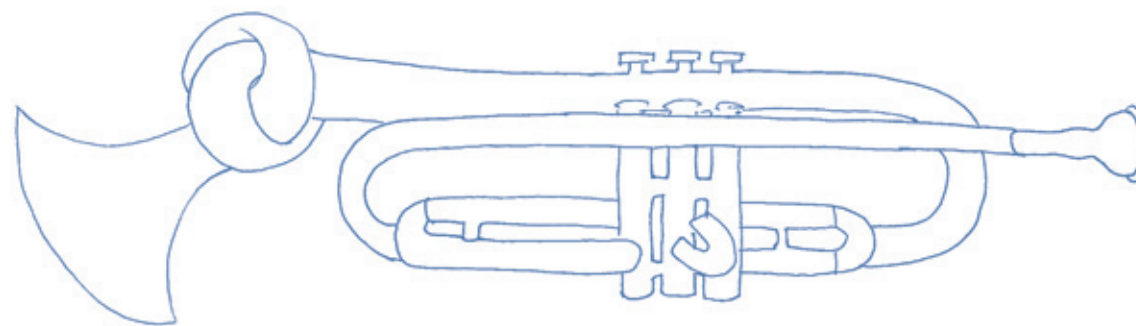
- Shakeb Isaars musikprogram är ett uppenbart exempel på en fredlig revolution, säger hon. Kanalen Tolo TV är en del av en

rörelse för ökad yttrandefrihet i Afghanistan, de ställer kontinuerligt yttrandefriheten på prov och utmanar dem som är emot den. De tänjer gränserna på flera plan. Hop sände turkiska och indiska popvideos. De hade program med hälsotips och husmorsgymnastik för landets kvinnor som inte kunde lämna sina hem. De hade kvinnliga programledare – en till och med uppträdde samtidigt som sina manliga kolleger i bild. Tolo TV är en daglig revolt i rutan.

- **DET VAR HEMSKT UNDER TALIBANTIDEN**, säger Shakeb Isaar. Händerna slutar plötsligt att dansa och landar på bordet framför oss. Det var helt tyst överallt. De monterade ner dörrarnas ringklockor och förbjöd mobiltelefonsignaler. Man kunde sjunga hemma, men inte vad som helst. Man fick sjunga de

var en symbol för modernism och förnyelse, men också en enande kraft. Ett land som kännetecknas av en mångfald av etniska grupper fick genom musiken på radion ett forum där gemensamma värderingar och känslan av en afghansk identitet kunde växa fram.

EFTER ATT TALIBANERNA INTAGIT KABUL 1996 försvann musiken från det dagliga livet. All musik som ackompanjeras av instrument förbjöds, vilket enligt Baily är en extrem form av musikkensur eftersom inte rent politiska sånger eller enskilda musiker förbjöds. Snarare blev musiken som sådan politiserad genom förbudet. Talibanerna hade starka religiösa och puritanska idéer om musik som någonting världsligt som tog tid från religionen och fördärvade människorna. Musikkensur

religiösa sängerna. Jag var femton, sexton år och tvungen att hålla mig inomhus för att jag var rädd för talibanerna. De kunde när som helst ta mig och skicka ut mig i kriget. Istället för att gå ut satt jag inne och läste. Pappa hade politiska böcker som vi grävde ner under golvet om dagarna, och på kvällarna kunde vi ta fram dem och läsa. Jag var nyfiken, ville veta hur ungdomar på andra platser i världen hade det. Jag hade aldrig någon riktig tonårsperiod. Men jag har den nu istället! Leendet och glittret i ögonen återkommer.

- Fastän jag är tjugosex år gammal är jag nog som en typisk arton, nittonåring. Fast ibland är jag mer som trettiosex år gammal.

DEN MUSIKKENSUR SOM TALIBANERNA GENOMFÖRDE i Afghanistan under 1990-talet är en av de mest omfattande i modern tid. Den brittiske etnomusikvetaren John Baily skriver om den i sin rapport Can you stop the birds singing? från 2001. Han beskriver ett folk som innan inbördeskriget 1978 hade en rik musikkultur. Radion var på den tiden kärnan i musiklivet och många musiker och kompositörer var anställda där. Den

är ett utbrett fenomen både historiskt och geografiskt, skriver han: Talibanernas förbud mot musik kan därför ses som en extrem form av någonting högst vanligt.

- Musiken är stark, säger Shakeb Isaar med eftertryck. Den kan användas som vapen mot diktatorer och fundamentalister. Man kan diskutera och föreläsa i timmar utan att någon bryr sig, medan musiken får folk att lyssna. Det kan visa sig vara farligt. Men om du har ett mål så spelar det ingen roll. När du redan är under vatten gör det inget om det handlar om en decimeter eller tjugo meter. Du är fortfarande under vatten. Hans röst är självsäker.

- Jag gjorde revolution med moderna medier i Afghanistan. Det var därför det blev så mycket krångel med myndigheterna och regeringen. Men det var också därför som Hop blev så populärt. Folk behövde underhållning efter alla år av krig och konflikter. De var trötta på politik, de ville njuta av att underhålla sin själ.

LARS LILLIESTAM är professor i musikvetenskap vid Göteborgs universitet och har även skrivit en bok om banden mellan musik och människa.

- Rent generellt är musik för många människor ett sådant njutningsmedel att man bara måste få lyssna på eller röra sig till musik, säger han. Det kan förstås skifta mellan olika kulturer; det är olika hur man ser på värdet, och användningen, av musik. Men majoriteten av den moderna forskningen är nu inne på att musik och språk är vad som skiljer oss från djuren. Musiken är lika mänsklig som språket och moderna teorier söker det gemensamma i dessa två. De har samma ursprung – det mänskliga behovet av kommunikation. Praktiskt taget alla kulturer har något sätt att kommunicera på som är ickeverbalt. Musiken är förknippad med vår mänskliga tendens att rytmsera saker. Tänk på hur gärna vi knackar en trudelutt på dörren till exempel. Tillvaron är fylld av aktiviteter som är rytmiska och melodiska. Vi människor kan inte låta bli! Det har antagligen blivit så för att det varit en evolutionär fördel. Musiken har haft ett överlevnadsvärde, vi har kunnat kommunicera på ett effektivare sätt med hjälp av musiken helt enkelt.

- Det finns 16 miljoner ungdomar i Afghanistan, och hälften är helt utbildade, berättar Shakeb Isaar. Då kan man inte läsa för att få nya kunskaper, utan man tittar sig omkring, lyssnar och lär. Genom ett musikprogram som indirekt skojar om politik får man publiken att skratta, men man sprider samtidigt information. I väst är musik mest underhållning; som MTV. I Afghanistan används musik också som underhållning, men det är även någonting politiskt, säger han. Det finns två typer av journalister i Afghanistan. De flesta på tv är inte utbildade, de har ett fint utseende och de vill tjäna pengar. Jag skiter i pengar, jag har ett mål. Det var skillnaden mellan mig och de andra. Mitt mål är inte extremt, jag försökte ta det steg för steg. Jag ville skapa en väg för nästa generation, så att de kunde följa mig. Jag tänkte: Varför inte vara först? Jag ville visa afghanerna världen: musiken, kulturen, politiken, samhällena.

FÖR ATT STÄRKA YTTRANDEFRIHETEN satsar Sida flera miljoner kronor årligen. Maria Arnqvist är programansvarig för teamet för globala program på Sida och tycker att musiken är en förbisedd form av yttrandefrihet.

- Musiken är en kanal för människor att uttrycka sig, och den har en kraft att nå ut, säger hon. Det behöver inte handla om samhällsfrågor; det kan lika gärna handla om festliga sånger på bröllop, eller om vaggvisor. Musiken är en del av yttrandefriheten som har fått väldigt lite uppmärksamhet. Men den är något som makthavare länge förstått kraften i och försökt begränsa som ett potentiellt farligt uttrycksmedel; alltifrån diktaturer till auktoritära stater har velat kontrollera musiken. När fri debatt eller kanaler för olika åsikter stryps, censureras eller inskränks har musik och andra kulturella uttryck styrkan kunna ta upp ämnen på ett mer indirekt sätt. Man behöver inte gå rakt på sak: budskapet kan föras fram ändå, säger hon.

- Jag tänkte ut hur jag kunde använda mig av musiken. Man

måste vara kreativ, säger Shakeb Isaar och lutar sig fram över bordet. Han sitter längst ut på stolens kant och visar ivrigt hur han brukade tala och agera framför kameran. Jag gjorde såhär: Berättade att idag ska vi få lyssna på musik från hela världen: från Afghanistan, Tadzjikistan, Indien, USA, även även även ÄVEN från Pakistan! Jag sa ingenting mer. Men alla vet att i Pakistan får man inte lyssna på musik hur som helst, och när jag betonade att vi skulle få höra musik därifrån förstod de vad jag försökte uppmärksamma. En annan gång hade en väldigt känd indisk, hinduisk, skådespelare dött. Jag klädde mig i svart och sa gud välsigne honom, på samma sätt som muslimer gör. På så sätt ville jag visa att även om man inte har samma religion kan man dela varandras traditioner. Det var menat som en indirekt pik. För det blev jag kallad till högsta domstolen.

”Efter att talibanerna intagit Kabul 1996 försvann musiken från det dagliga livet. All musik som ackompanjerades av instrument förbjöds.

ORGANISATIONEN FREEMUSE stötts av Sida och kämpar för musikers rättigheter och yttrandefrihet globalt. De hjälpte också Shakeb Isaar att fly Afghanistan.

- Censur av musik pågår runtom i världen men med olika förtecken, säger Marie Korpe. I Afghanistan har situationen förbättrats, men istället har talibanerna stärkt sitt inflytande över delar av Pakistan. Musiker är nu en av måltavlorna för pakistanska fundamentalister. Musikbutiker och instrumentmakare förföljs och hotas. Fundamentalisterna sätter sin prägel på samhället genom att hota enskilda inom musik och media. Men musikkensur är inget lokalt fenomen i Centralasien och Mellanöstern. I många afrikanska länder finns musiker som lyfter problem som korrupktion och fiffel, och de som höjer sin röst råkar ofta illa ut. Dessa musiker tänjer ständigt på gränserna för yttrandefriheten och verkar för en ökad demokratisering genom att använda musiken som redskap. Också i Burma och Tibet sitter musiker som är länkade till respektive befrielseströrelser fängslade. Idag har rebellgrupper under hot om våld fått radion att tystna i Somalia.

SHAKEB ISAAR BLIR PLÖTSLIGT ALLVARLIG IGEN.

- Om det var att ta en risk? Ja. Men folk tyckte så mycket om programmet, och det fanns ingen officiell censur. Censur kan se olika ut. Jag kan själv välja att censurera något som jag tycker är olämpligt. Sedan finns den censur som kommer från regeringen. Den kan vara indirekt också; man blir plötsligt sparkad från jobbet eller attackerad. Efter att jag flytt fortsatte Hop att sändas men populariteten sjönk. Jag sa allt jag ville, och jag sa allt live. Jag sände musik från hela världen varje kväll och folk fick en chans att lyssna på någonting nytt. Den musiken finns nu på gatorna. Du kan hitta Shakira överallt fastän

hon egentligen är förbjuden i Afghanistan. Efter att jag lämnat Afghanistan är mycket på tv censurerat. Det sägs att vi har yttrandefrihet men de censurerar allt.

MARIE KORPE PÅ FREEMUSE berättar att de inom organisationen talar om tre olika typer av censur.

- Vi skiljer på politisk-, religiös- och marknadscensur. De två förstnämnda formerna sysslar vi mest med eftersom det oftast är i dessa fall som individer råkar illa ut. Hur censuren i praktiken går till är också olika. Det kan handla om länder utan yttrandefrihet där radiochefen är direkt underställd kulturministern som kan kräva inflytande över vilken musik som spelas. Men censuren kan även komma från media själva. Det kan handla om smak eller vad man tror är ekonomiskt gångbart, eller om politik. Amerikanska Clear Channel gjorde efter attacken på World Trade Center 2001 en lista över vilken musik som fick spelas; det fick inte handla om luften eller flygplan. Detsamma hände faktiskt i dansk radio som i mångt och mycket följer amerikansk politik. Det kan också handla om att razzior genomförs, att CD-skivor plockas bort ur butikerna och att kassetband försvinner. Grupper i ett samhälle kan göra det besvärligt för musiker eller mediepersoner genom hot.

EFTER ATT SHAKEB ISAARS KOLLEGA MÖRDATS började han ta hoten från fundamentalisterna på allvar, och flydde därefter landet.

- I två år efter att jag lämnat Afghanistan jobbade jag som internationell musikreporter för Tolo TV. Jag reste runt i Europa med en kamera: Hej, det är Shakeb, från Barcelona! Från Valencia! Från Oslo! Jag liftade fram, försökte få gratis mat, sov på tågstationer. Jag älskar det enkla livet med min kamera. Fundamentalistiska muslimer stoppade programmet 2007.

ATT FÖRBJUDA MUSIKALISKA UTTRYCK är som att förbjuda språket, menar musikvetaren Lars Lilliestam.

- Grunden är att musik är väldigt mänskligt. När den censureras eller blir förbjuden går den under jorden. Musiken spelas i hemlighet ändå, och instrumenten göms. En tavla eller en bok kan man elda upp. Men sånger har den egenheten att fastän noterna bränns eller skivan försvinner så fortsätter sången att sjungas. Det är en viktig poäng. Många har försökt förbjuda musiken men det går inte. Musik är så oerhört djupt förankrat i detta att vara människa.

IDAG FRILANSAR SHAKEB ISAAR och arbetar med programidéer för både svensk och afghansk tv. Han drömmer om att kunna åka tillbaka.

- När människan kom till jorden kom också musiken. Man kan inte separera dem från varandra. Talet är en sång, rytmen av hjärtat är en trumma.